

ՀԱՅԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

տնտեսագիտության դոկտոր,
ԵՊՀ Կառավարման և գործարարության ամբիոնի պրոֆեսոր
Տնտեսագիտության ֆակուլտետի դեկան
Էլ. փոստ՝ sargsyan.yasu@gmail.com

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

տնտեսագիտության թեկնածու
ԵՊՀ Կառավարման և գործարարության ամբիոնի ասիստենտ
Էլ. փոստ՝ kristine.antonyan@ysu.am

ԿԱՌԼԵՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

տնտեսագիտության թեկնածու
ԵՊՀ Կառավարման և գործարարության ամբիոնի ասիստենտ
Էլ. փոստ՝ karlen.khachatryan@ysu.am

**ՀՀ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱԳԱՂԹԻ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆԱՅԻՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Հայաստանի միգրացիոն իրավիճակը կտրուկ փոփոխությունների ենթարկվեց 1980-ական թվականների վերջերից սկսած՝ պայմանավորված 1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժով, ԽՍՀՄ փլուզման հետևանքով քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական համակարգերի վերափոխումներով և Ղարաբաղյան պատերազմի ծանր հետևանքներով:

Պետք է նշել նաև, որ վերջին քսան տարիների ընթացքում էապես փոխվել են Հայաստանի Հանրապետության միգրացիոն հոսքերը, դրանց դրդապատճառներն ու հետևանքները, միգրացիոն գործընթացների մեջ ներգրավված խմբերն ու նրանց խնդիրները: Նշված փոփոխությունները պահանջում են միգրացիոն հիմնախնդիրների համակարգային ուսումնասիրություն և առկա բոլոր կապերի վերհանում: Միայն այդ ճանապարհով է հնարավոր մշակել արդյունավետ պետական միգրացիոն քաղաքականություն:

1991 թ. անկախացմանը նախորդած ու հաջորդած տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունը ստիպված է եղել դիմագրավել ինտենսիվ միգրացիոն գործընթացներով պայմանավորված բազմապիսի մարտահրավերներով: Պատահական չէ, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը միգրացիայի պետական արդյունավետ կարգավորման հիմնախնդրի լուծումը սահմանել է որպես իր գործունեության առանցքային ուղղություններից մեկը¹:

¹ Տես՝ «ՀՀ-ում բնակչության միգրացիայի պետական կարգավորման քաղաքականության հայեցակարգին հավանություն տալու մասին» ՀՀ կառավարության 2010 թ. դեկտեմբերի 30-ի թիվ 51 որոշում:

Աղյուսակ 1-ում ներկայացված են 1992-2011թթ. Հայաստանի Հանրապետությունից մեկնածների և ժամանածների տվյալները:

Աղյուսակ 1

ՀՀ-ից մեկնածներն ու ՀՀ ժամանածները 1992-2011 թթ.

հազար մարդ

Տարի	Ժամանածներ	Մեկնածներ	Միզրացիոն սալոն (+,-)
1992	636.9	865.5	-228.6
1993	689.9	831.0	-141.1
1994	470.0	597.8	-127.8
1995	469.5	507.0	-37.5
1996	496.9	517.4	-20.5
1997	473.6	504.9	-31.3
1998	415.3	439.7	-24.4
1999	311.4	318.6	-7.2
2000	399.7	457.2	-57.5
2001	508.2	568.6	-60.4
2002	590.7	593.4	-2.7
2003	618.3	628.5	-10.2
2004	739.9	737.8	2.1
2005	845.8	833.3	12.5
2006	983.7	962.0	21.7
2007	1293.6	1296.8	-3.2
2008	1397.2	1420.2	-23.0
2009	1432.0	1457.0	-25.0
2010	1754.2	1800.9	-46.7
2011	1945.1	1988.9	-43.8

Աղբյուրը՝ աղյուսակը կազմվել է ելնելով ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության և ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարությանն առընթեր Միզրացիոն պետական ծառայության հրատարակումներից:

1988-2001 թթ. հանրապետությունից արտագաղթել են 1,0-1,1 մլն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ¹, ինչը կազմում է մշտական բնակչության ներկայիս թվի 1/3-ից ավելին: Ակնհայտ է, որ նման մասսայական երևույթն էական ազդեցություն է ունեցել և դեռ երկար կունենա երկրի իրողությունների վրա: Ազդեցությունը հատկապես մեծ է ժողովրդագրական պատկերի վրա: Կտրուկ փոփոխություն կրեց ինչպես ժողովրդագրական կազմը, այնպես էլ բնակչության սեռատարիքային կառուցվածքը: Ծնելիությունը նվազեց շուրջ 2.2, իսկ ամուսնությունների թիվը՝ գրեթե երկու անգամ²:

2002-2007թթ. արտաքին միզրացիոն տեղաշարժերի ծավալները կազմել են. արտահոսք՝ մոտ 750 հազար մարդ, ներհոսք՝ գրեթե 600 հազար մարդ, բացա-

¹ Տե՛ս՝ Հայաստանի Սարդկային զարգացման ազգային զեկույց / ՄԱԿ ԶԾ, 2009 թ., էջ 51:

² Տե՛ս՝ Армения в цифрах в 1989 году / Госкомстат Арм. ССР. - Ер., 1990, стр. 20: ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2002 թ. հունվար-դեկտեմբերին, Տեղեկատվական ամսական զեկույց / ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2003, էջ 150:

սական մնացորդ՝ շուրջ 150 հազար մարդ¹: Այս շրջանում տարեկան միջին հաշվով արտաքին միգրացիոն բացասական մնացորդը կազմել է գրեթե 25 հազար, որոնցից շուրջ 9 հազարը էմիգրացվել է մշտապես (դուրս են եկել մշտական հաշվառումից), իսկ 15-20 հազարը աշխատանքային միգրանտներն են, որոնք չեն վերադարձել և շարունակում են մնալ ընդունող երկրներում: Այսինքն՝ նշված ժամանակաշրջանի ընթացքում առաջացել է այդպիսի անձանց շուրջ 110 հազարի հասնող «կուտակումներ», սակայն չի կարելի բացառել հետագայում նրանց վերադարձը հայրենիք²:

Մյուս կողմից խոսելով միգրացիայի հետևանքների մասին՝ հարկ է նշել, որ էմիգրանտների կողմից երկիր փոխանցվող դրամական միջոցները, էապես մեղմեցին և շարունակում են մեղմել բնակչության անվճարունակության խնդիրը, սոցիալական և կենցաղային շատ խնդիրներ:

Ակներև է մի բան, որ վերջին քսան տարիների ընթացքում արտագաղթածները հազիվ թե մասսայաբար, խոշոր խմբերով վերադառնան: Բայց մյուս կողմից էլ էական է նրանց հայրենիքի հետ ունեցած կապը (դրամական փոխանցումներ, անշարժ գույքի տեսքով սեփականության առկայություն և այլն), ինչը թույլ չի տալիս բացառել այս սեգմենտի ոչ որոշ ռեէմիգրացիոն հավանականությունը և ոչ էլ արտահոսքածին դերը:

ՀՀ միգրացիոն հոսքերում ավանդաբար իր ուրույն տեղն է ունեցել սեզոնային աշխատանքային միգրացիան (գարուն-աշուն): Այս հոսքը, որն առավելապես Ռուսաստանի Դաշնություն և նախկին ԽՍՀՄ երկրներ է ուղղված, ընդամենը գոյատևման և «օրվա հացի» խնդիր է լուծում: Այս սեզոնային միգրանտները հիմնականում զբաղված են շինարարության և տրանսպորտի, առևտրի և սպասարկման ոլորտներում և կատարում են որպես կանոն ցածր որակավորում պահանջող աշխատանք: Այս միգրանտները բազմաթիվ խնդիրների են առնչվում սկսած վճարման ուշացման, մասնակի և երբեմն նաև բոլորովին չվճարման, աշխատանքային շահագործման խնդիրներից, որոնք հետևանք են աշխատանքի բանավոր պայմանավորվածությունների, վերջացրած մուտքի երկրներում անօրինական վիճակում հայտնվելը: Նշված խնդիրները էլ ավելի կարևոր են դարձնում սեզոնային աշխատանքային միգրացիայի գործընթացներում պետության միջամտությունը, այդ խնդիրների համապատասխան օրենսդրական կարգավորում տալը:

Կասկածից վեր է միայն այն, որ մոտ ապագայում արտաքին միգրացիոն հոսքերը զգալի չափով կանխորոշվելու են արտերկրում կուտակված աշխատանքային տևական միգրանտների հետագա միգրացիոն վարքագծով: Չի բացառվում ինչպես նրանց մեծ մասի մշտական բնակության մնալը, այնպես էլ իրենց ընտանիքների տեղափոխումը: Արդյունքում՝ առաջիկա 5-10 տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունից կարող են էմիգրացվել շուրջ 300 հազար քաղաքացիներ: Նման սցենարը բոլոր առումներով ոչ միայն անցանկալի է, այլև կարող է աղետալի լինել:

Այսպիսով, չնայած սրության աստիճանի որոշ մեղմմանը Հայաստանի ներկայիս միգրացիոն իրավիճակն ընդհանուր առմամբ շարունակում է մնալ բարդ,

¹ Տես՝ Հայաստանի մարդկային զարգացման ազգային զեկույց / ՄԱԿ ԶԾ 2009 թ., էջ 46:

² Տես՝ նույնը, էջ 47:

ուստի և պահանջում է հրատապ լուծումներ: Դրա պատճառներն են. աշխատատեղերի և արժանավայել գոյատևման համար անհրաժեշտ եկամուտների բացակայությունը, սոցիալ-տնտեսական ոլորտում առկա հիմնախնդիրները, տարածքային զարգացման անհամաչափության խնդիրները, ապագայի նկատմամբ վստահության բացակայությունը:

Հայաստանի Հանրապետության արդի միգրացիոն գործընթացների ժողովրդագրական բացասական հետևանքներն են՝

- մշտական բնակչության թվի աճի դանդաղում և առկա բնակչության թվի նվազում,
- բնակչության (հատկապես գյուղական բնակչության), ըստ սեռի և տարիքի բաշխման համամասնությունների խաթարում՝ վերարտադրողական տարիքի անձանց բացարձակ թվի և տեսակարար կշռի նվազում,
- սեռերի հարաբերակցության խախտում ու դրանով պայմանավորված վերարտադրության գործընթացների բարդացում,
- բնակչության ծերացման արագացում,
- արտագնա աշխատանքային միգրանտների տևական բացակայության պատճառով ընտանիքի կայունության նվազում, ամուսնա-ընտանեկան հարաբերությունների համակարգի խաթարում, աճող սերնդի դաստիարակության և սոցիալացման խնդիրների սրում,
- սահմանամերձ և հեռավոր տարածաշրջանների բնակչության թվաքանակի նվազում, գյուղական և փոքր ու միջին քաղաքային բնակավայրերի տնտեսական և սոցիալական ներուժի նվազում,
- երկրի բնակչության Երևանում և Երևանամերձ մարզերում կենտրոնացման շարունակում և այլն:

Այսպիսով, միգրացիոն իրավիճակի վերլուծությունից հետևում է, որ միգրացիոն հիմնախնդիրները ենթակա չեն ինքնակարգավորման: Ավելին՝ համարժեք և արդյունավետ պետական միջամտության բացակայությունը հավանական է դարձնում դրանց հետագա սրումը:

Պետությունը պարտավոր է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցառումներ՝ բարելավելու միգրացիոն գործընթացների հետևանքով առաջացած ժողովրդագրական անբարենպաստ իրավիճակը: Իսկ դա պահանջում է Հայաստանի Հանրապետության բնակչության աճի խթանմանը, բնակչության սեռատարիքային արդյունավետ համամասնությունների ձևավորմանը նպաստող պետական քաղաքականության իրականացում: Ժողովրդագրական բացասական միտումները դասվում են Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության դեմ ուղղված սպառնալիքների շարքին¹: Հայաստանի Հանրապետության բնակչության սեռատարիքային անհամամասնությունները վերացնելու ուղղությամբ կարևոր է երկրից հեռացած վերարտադրողական տարիքի տղամարդկանց կայուն ներհոսքի ապահովումը, արտահոսքի կանխարգելմանը նպաստող սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության իրականացումը: Հայաստանի ներկայիս ժողովրդագրական իրավիճակը բնութագրվում է որպես «գրոյական» վերարտադրության իրավիճակ և որպես կառավարության հիմնական գերակայություններից մեկը նախանշված է ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավմանն ուղղված միջոցա-

¹ ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարություն, մաս 1, կետ 3:

ռուսները, մասնավորապես ծնելիության աճի և երիտասարդ ընտանիքների աջակցությանն ուղղված քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը¹:

Միգրացիոն երևույթների աշխուժացմանը զուգընթաց հրատապ դարձավ միգրացիոն գործընթացների պետական կարգավորման անհրաժեշտությունը: Ուստի, պետական կառավարման համակարգում ստեղծվեց հատուկ մարմին, որը պետք է զբաղվեր միգրացիոն խնդիրներով: Գիշտ է, իր գոյության ավելի քան 20 տարիների ընթացքում միգրացիոն ծառայությունը տարաբնույթ անվանումներ ու գերատեսչական պատկանելիություն է ունեցել, այն մշտապես կոչված է եղել միգրանտների խնդիրներով զբաղվելուն, համապատասխան միգրացիոն քաղաքականություն մշակելուն և այն կյանքի կոչելուն:

Կարևոր է նաև հիշատակել, որ պետական կառավարման համակարգում համապատասխան մարմինների ձևավորմանը զուգընթաց Հայաստանը ձեռնամուխ եղավ միգրացիոն խնդիրների կարգավորման իրավական դաշտի ստեղծմանը: Առաջին հերթին, անկախացման հետ մեկտեղ՝ Հայաստանի Հանրապետությունը միացավ ՄԱԿ-ի «Քաղաքացիություն չունեցող անձանց կարգավիճակի մասին»², Եվրոպայի խորհրդի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին»³ 1950 թ., Աշխատանքի Միջազգային Կազմակերպության «Աշխատանքի և զբաղմունքների բնագավառում խտրականության մասին»⁴ կոնվենցիաներին: Այս կոնվենցիաներին միանալով՝ Հայաստանը հաստատեց միջազգային իրավունքի հիմնարար նորմերին համահունչ միգրացիոն քաղաքականություն իրականացնելու պատրաստականությունը: Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է նաև բազմաթիվ այլ բազմակողմ համաձայնագրերի:

Մեր երկիրը միգրացիոն գործընթացները պատշաճ կանոնակարգելու և միգրացիոն հոսքերը արդյունավետ կառավարելու նպատակով, ինչպես նաև կարևորելով այս ոլորտներում այլ երկրների հետ համաձայնեցված գործողությունների իրականացումն ու համագործակցությունը կնքել է երկկողմ համաձայնագրեր Ռուսաստանի Դաշնության, Վրաստանի, Բելառուսի, Ուկրաինայի, Չեխիայի Հանրապետության, Նորվեգիայի Թագավորության, Բենիլյուքսի պետությունների, Շվեդիայի Թագավորության, Բուլղարիայի Հանրապետության, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության, Շվեյցարիայի Դաշնային խորհրդի, Դանիայի Թագավորության հետ:

Անշուշտ պակաս կարևոր չէր նաև ազգային օրենսդրության մշակումը և դրա հետագա կատարելագործումը: Այս առումով հատկանշական էին հատկապես «Քաղաքական ապաստանի մասին», «1988-1992 թվականներին Ադրբեջանի Հանրապետությունից բռնագաղթած փախստականների համար կառուցված բնակարանների սեփականության իրավունքով փախստականներին հատկացնելու մասին», «Փախստականների և ապաստանի մասին» և «Քաղաքական ապաստանի մասին» ՀՀ օրենքները:

¹ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի հոկտեմբերի 30-ի N 1207-Ն որոշմամբ հաստատված Կայուն զարգացման ծրագիր, կետ 64, 4-րդ ենթակետ:

² The Convention relating to the Status of Stateless Persons, UNHCR, 1954.

³ The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe, 4 November 1950.

⁴ Discrimination (Employment and Occupation) Convention, ILO, 1958 (No. 111).

Ինստիտուցիոնալ հենքից և իրավական կարգավորումից զատ, վերջին քսան տարիների ընթացքում թե՛ պետական և միջազգային կառույցների, թե՛ անհատ հետազոտողների կողմից մշտապես հետազոտվել են միգրացիոն երևույթներն ու փորձ է արվել բացահայտել դրանց հիմնական դրդապատճառներն ու մատնանշել դրանց բացասական հետևանքների վերացման ուղիները: Միաժամանակ հարկ է ընդգծել, որ միգրացիոն գործընթացները ուսումնասիրվել են այս կամ այն երևույթի վրա ունեցած ազդեցությունը գնահատելու համատեքստում: Որոշ հետազոտություններում խնդիր է դրվել ուսումնասիրել միգրացիայի և մասնավոր տրանսֆերտների կապը, մեկ այլ հետազոտողներ վերլուծել են միգրացիայի ՀՆԱ փոփոխության վրա ունեցած ազդեցությունը, երրորդները միգրացիոն խնդիրները ուսումնասիրում են առավելապես աշխատանքային միգրացիայի տեսանկյունից և այլն¹:

Մեր հետազոտությունը **Ուսումնական** է ունեցել բացահայտել ՀՀ արտագաղթի հիմնական կառուցվածքը, միտումները, ուղղությունները, ինչպես նաև դրդապատճառները, և դրանց հիման վրա հանդես գալ պետական քաղաքականության մեջ երկարաժամկետ հատվածում բնակչության աճը խթանող և արտագաղթը զսպող առաջարկներով:

Հետազոտության իրագործման համար մենք կիրառել ենք **քանակական և որակական հետազոտական մեթոդները**:

Քանակական հետազոտության հիմքում ՀՀ ողջ տարածքում կատարված հարցումն է, որը պատվիրել է Եվրոպական Վերապատրաստումների Հիմնադրամը (ETF, www.etf.eu) և իրագործել Հետազոտական Ռեսուրսների Կովկասյան Կենտրոն-Հայաստանը (CRRC Armenia, www.crrc.am): Հարցումն անց է կացվել ՀՀ ողջ տարածքով: Նախապես սահմանված մեթոդաբանությամբ ընտրանքում ընդգրկվել է 2630 և 1426 պատասխանող²: Դաշտային աշխատանքներն իրականացվել են 2011 թ. դեկտեմբերի 13-29-ը և 2012 թ. հունվարի 07-30-ը:

Հետազոտության շրջանակներում մեր կողմից ՀՀ բնակչությունը դասակարգվել է երեք խմբի՝ «չմեկնածների», «պոտենցիալ» և «վերադարձած» էմիգրանտների: **«Վերադարձած» էմիգրանտ** է համարվել այն անձը, որը

- մեկնել է Հայաստանից 18 և ավելի տարիքում,

¹ Հատկապես արժանահիշատակ են հետևյալ հետազոտությունները. Migration and Development. Armenia Country Study, ILO, 2009 / ILO Subregional Office for Eastern Europe and Central Asia, 2009; **Alice Johansson**, Return Migration to Armenia. Monitoring the Embeddedness of Returnees / Amsterdam, January 2008; **Minasyan Anna, Poghosyan Alina, Hakobyan Tereza, Hancilova Blanka**, Labor Migration from Armenia in 2005-2007: a survey / Yerevan, Asoghik, 2007; **Aleksandr V. Gevorgyan, Karina Mashuryan, Arkady Gevorgyan**, Economics of Labor Migration from Armenia: a Conceptual Study / AIPRG, Working paper No. 06/05, January 2006; **Геворгян Р.**, Модели бинарного и множественного выборов SPSS / Ер., Лусакн, 2010; **Ռ. Փևրոյան, Ա. Խառատյան, Ն. Քոչինյան**, Սոցիալական հիմնական զարգացումների վերլուծությունը Հայաստանի անցումային տնտեսությունում // Տարեգիրք, 2011, Տնտեսագիտության ֆակուլտետ / Գլխ. խմբ.՝ տ.գ.դ. Հ. Լ. Սարգսյան: - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2011 (հետագայում «Տարեգիրք 2011...»), էջ 44-53; **Л. Арутюнян**, Новые перипетии армянской миграции: аккумулятивная причинность и возможные последствия // Տարեգիրք 2011..., էջ 54-69:

² Հարցման մեթոդաբանությանը կարելի է ծանոթանալ հարցման արդյունքները ամփոփող զեկույցում: Տես <http://www.crrc.am/research-and-surveys/ongoing-projects/migration-and-skills?lang=hy> (15. 10.2013): Կայքում զետեղված են նաև հարցման արդյունքները ամփոփող տվյալների շտեմարանները՝ SPSS ֆորմատով, որոնք հիմք են հանդիսացել մեր հետազոտության իրականացման համար:

- արտերկրում անդադար աշխատել է առնվազն երեք ամիս ժամանակահատված,
- վերադարձել է Հայաստան ոչ ավելի, քան տասը տարի առաջ,
- պատրաստ է եղել և հասանելի քանակական հարցմանը մասնակցելու համար:

«Զմեկնած» է համարվել այն անձը, որը

- եղել է 18-50 տարիքային միջակայքում,
- վերջին տասը տարիների ընթացքում չի աշխատել արտերկրում կամ աշխատել է երեք ամսից ոչ ավելի ժամանակահատված,
- պատրաստ է եղել և հասանելի քանակական հարցմանը մասնակցելու համար:

Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ «չմեկնածների» խմբում 34%-ը մտադրություն ունի մեկնելու Հայաստանից, ավելին, այդ մարդկանց 79.3%-ը հավանական է համարում առաջիկա երկու տարում երկրի լքումը: «Վերադարձածների» խմբում, ի տարբերություն «չմեկնածների», կրկին մեկնելու մտադրություն է հայտնել գերակշիռ մասը՝ 68,4%-ը, իսկ առաջիկա երկու տարվա ընթացքում երկրի լքումը հավանական է համարում նրանց 65.7%-ը:

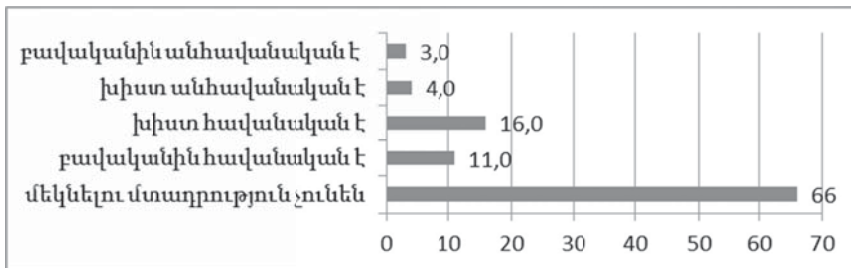
Ելնելով ստացված պատկերից՝ մեր հետազոտության տրամաբանության շրջանակներում «չմեկնածների» և «վերադարձածների» խմբում առանձնացրել ենք «պոտենցիալ էմիգրանտ» կատեգորիան, որը մեր սահմանմամբ համարվել է այն անձը, որը

- մասնակցել է քանակական հարցմանը որպես «չմեկնած» կամ «վերադարձած» խմբերից մեկի ռեսպոնդենտ,
- հայտնել է Հայաստանից առաջիկա երկու տարում իր մեկնելու մտադրության մասին՝ ելնելով հարցաթերթի ձևաչափից խիստ հավանական և բավականին հավանական պատասխանների միջոցով¹:

Նկար 1-ը և 2-ը ցույց են տալիս «չմեկնածների» և «վերադարձածների» խմբերում առաջիկա երկու տարիներին մեկնելու մտադրությունները:

Նկար 1

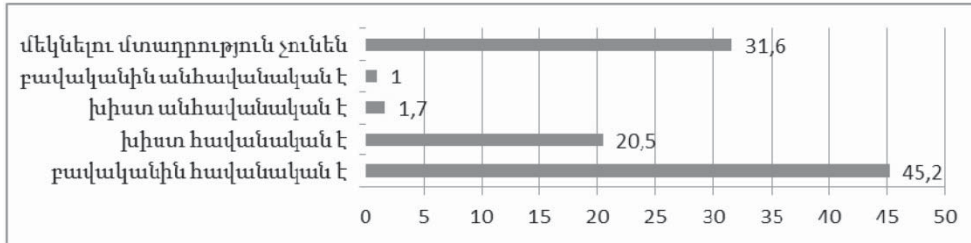
«Զմեկնածների» առաջիկա երկու տարիներին Հայաստանից մեկնելու մտադրությունները (տոկոսներով)

¹ Նշենք, որ հարցման շրջանակներում նույնպես կիրառվել է պոտենցիալ էմիգրանտ եզրը, սակայն այլ համատեքստում: Մասնավորապես, հարցման ընթացքում պոտենցիալ էմիգրանտ է համարվել այն ռեսպոնդենտը, որը վերադարձածների խմբից չէ: Մեր հետազոտության շրջանակներում դրանց անվանել ենք չմեկնածներ:

Նկար 2

**«Վերադարձածների» առաջիկա երկու տարիներին
Հայաստանից մեկնելու մտադրությունները (տոկոսներով)**

Այսպիսով, համաձայն նկարներ 1-ի և 2-ի «չմեկնածների» 27%-ը, իսկ «վերադարձածների» 65,7%-ը «պոտենցիալ» էմիգրանտներ են:

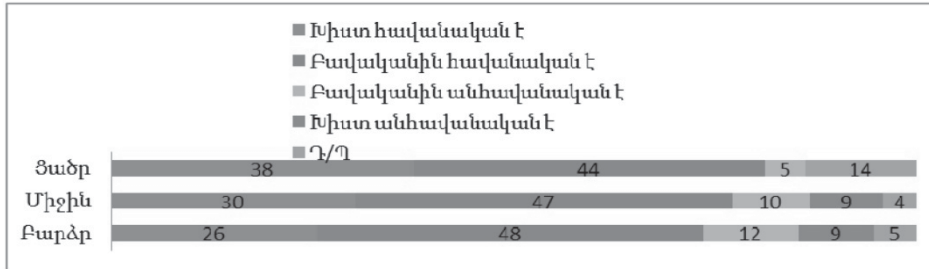
Ակնհայտ է, որ հետազոտության շրջանակներում մատնանշված «պոտենցիալ» էմիգրանտների խումբը ամենից կրիտիկականն է, քանի որ ներառում է մեծ քանակությամբ մարդկանց, որոնք մտադիր են առաջիկայում լքել երկիրը: Հետևաբար մեր կողմից փորձ է արվել պարզել, թե ինչպիսի նկարագիր ունեն այս խմբի մարդիկ, այն է՝ ինչպիսի զբաղվածություն, տարիքային կառուցվածք, եկամտի և կրթության մակարդակ ունեն վերջիններս:

• «Չմեկնածների» խմբում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրություն ունեցողներն ըստ կրթության մակարդակի:

Նկար 3-ը ցույց է տալիս «չմեկնածների» խմբում մեկնելու ցանկություն արտահայտածների՝ առաջիկա երկու տարում մեկնելու մտադրվածությունն ըստ կրթության մակարդակի¹:

Նկար 3

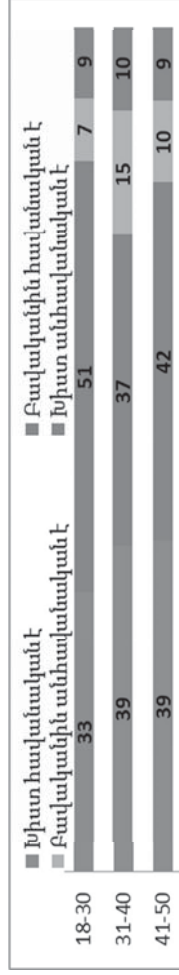
**«Չմեկնածների» խմբում մեկնելու ցանկություն արտահայտածների՝
առաջիկա երկու տարում մեկնելու մտադրվածությունն ըստ կրթության
մակարդակի**

¹ Նկատենք, որ բարձրագույն, միջին և նվազագույն կրթության մակարդակին համապատասխանում են հետևյալ սահմանումները՝ 1. բարձրագույն կրթություն՝ ստացել է բարձրագույն կրթության ավարտական հավաստագիր և/կամ գիտական աստիճանը հաստատող հավաստագիր, 2. միջին ստացել է միջին մասնագիտական կրթական հաստատության ավարտական հավաստագիր, և/կամ ավագ դպրոցն ավարտելու մասին հավաստագիր, 3. նվազագույն՝ ստացել է ութնամյա կամ ավելի ցածր կրթության հավաստագիր:

- «Չմեկնածների» խմբում առաջիկա երկու տարիներին մեկնելու հավանականությունը ըստ տարիքային կառուցվածքի:
 Հետազոտության շրջանակներում վերլուծել ենք «չմեկնածների» խմբի անդամների տարիքային կառուցվածքը: Այդ նպատակով խմբի անդամներին խմբավորել ենք 18-30, 31-40 և 41-50 տարիքային խմբերում:

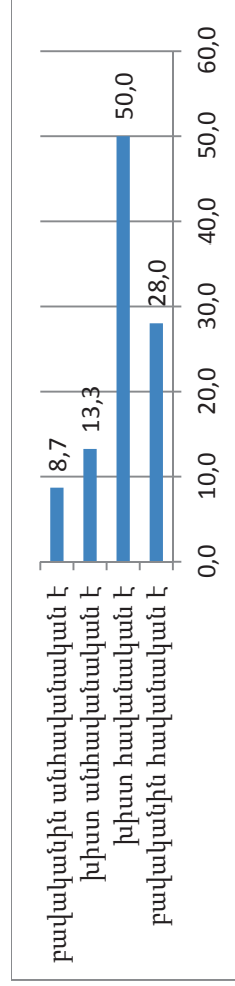
Նկար 4
«Չմեկնածների» խմբում առաջիկա երկու տարիներին մեկնելու հավանականությունը ըստ տարիքային խմբի (տոկոսներով, ըստ տարիքային խմբերի)

Ինչպես վկայում է նկար 4-ը, «չմեկնածների» խմբում «այտենցիալ» էմիգրանտներն առաջին հերթին պատկանում են 18-30 տարիքային խմբին, ապա՝ 41-50:

- «Չմեկնածների» խմբում ներկայումս աշխատանք ունցողների Հայաստանից արտագաղթելու մտադրությունը:
 «Չմեկնածների» խմբում ներկայումս զբաղվածներից մեկնելու ցանկություն է հայտնել 32.9%-ը, որը համահունչ է ընդհանուր առմամբ մեկնել ցանկացողների տեսակարար կշռին՝ անկախ աշխատանք ունենալուց: Նկար 5-ի միջոցով գնահատել ենք աշխատանք ունեցող «այտենցիալ» էմիգրանտների քանակը մեկնելու մտադրություն ունեցողների մոտ:

Նկար 5
Ներկայումս աշխատանք ունեցող «չմեկնածների» առաջիկա երկու տարիներին Հայաստանից մեկնելու մտադրությունները (տոկոսներով)

Այսպիսով, աշխատանք ունեցող «պոտենցիալ» էմիգրանտ է «չմեկնածների» 25,7%-ը (որը աշխատանք ունեցող և մեկնելու մտադրություն ունեցողների 78 %-ն է):

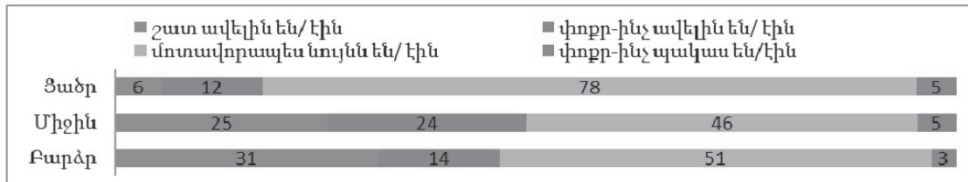
Հետևաբար, կարող ենք եզրակացնել, որ «պոտենցիալ» էմիգրանտների և աշխատանք ունեցող «պոտենցիալ» էմիգրանտների խմբերում մեկնելու մտադրվածությունները հիմնականում համասեռ բաշխում ունեն, ուստի աշխատանք ունենալը էական նշանակություն չունի մեկնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու համար:

Հետևաբար, այսօր արդեն հայրենիքում աշխատանք ունենալը դեռևս բավարար չէ սեփական երկիրը լքելու մասին մտորելու և այն պլանավորելու համար. գոյություն ունեն այլ դրդապատճառներ:

- «Չմեկնածների» խմբում մեկնելու մտադրություն և աշխատանք ունեցողների՝ ըստ կրթության մակարդակի աշխատանքից բավարարվածության աստիճանը:

Նկար 6

«Չմեկնածների» խմբում աշխատանք և մեկնելու ցանկություն ունեցողների կրթության մակարդակի և կատարած աշխատանքում ունեցած որակավորման օգտագործման համադրումը (տոկոսներով, ըստ կրթության մակարդակի)

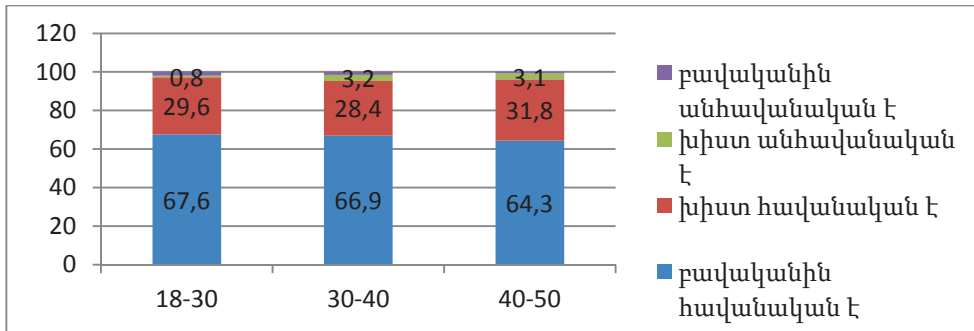

Համաձայն նկար 6-ի աշխատանք և մեկնելու ցանկություն ունեցողների խմբում բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողների մոտ կեսը նշել է, որ իր որակավորումն առավել է, քան նրանից պահանջվում է իր կատարած աշխատանքի շրջանակներում, որը հանգեցնում է անբավարարվածության:

- «Վերադարձածների» խմբում առաջիկա երկու տարիներին մեկնելու հավանականությունն ըստ տարիքային կառուցվածքի

Նկար 7

«Վերադարձածների» խմբում առաջիկա երկու տարիներին կրկին մեկնելու մտադրությունը ըստ տարիքային կազմի (տոկոսներով, ըստ տարիքային միջակայքի)

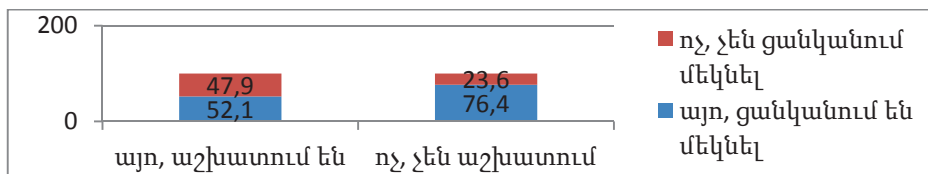
Այսինքն, առաջիկա երկու տարիներին մեկնելու մտադրությունները, հետևաբար նաև այս խմբում «պոտենցիալ» էմիգրանտները, ըստ տարիքային կազմի համասեռ են:

• «Վերադարձած» էմիգրանտների կրկին մեկնելու մտադրություններն ըստ հայրենիքում աշխատանքի առկայության:

Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ «վերադարձած» էմիգրանտների մոտ 1/3-ը միայն հայրենիքում աշխատանք ունի:

Նկար 8

«Վերադարձածների» կրկին մեկնելու ցանկություններն ըստ վերադառնալուց հետո հայրենիքում աշխատանքի առկայության (տոկոսներով, ըստ աշխատանքի առկայության)

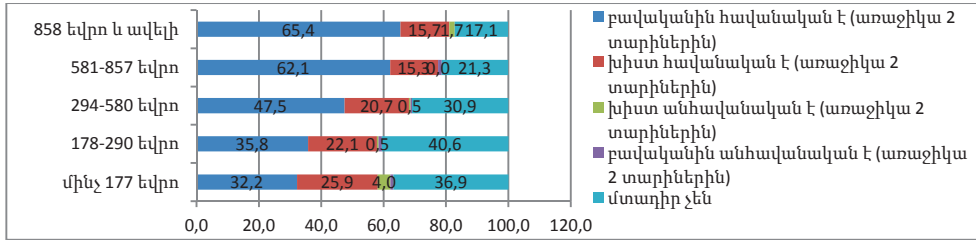

Համաձայն նկար 8-ի «վերադարձած» էմիգրանտների խմբում աշխատանք ունեցողների կեսը կրկին ցանկություն ունի մեկնելու հայրենիքից, մինչդեռ չաշխատողների խմբում այդ մարդկանց բաժինը հասնում է մոտ ընդհանուր չաշխատողների 3/4-ին:

- «Վերադարձած» աշխատող էմիգրանտների աշխատավարձերի մակարդակի և նրանց մեկնելու մտադրությունները:

Նկար 9

«Վերադարձած» աշխատող էմիգրանտների աշխատավարձի մակարդակի հարաբերակցությունը առաջիկա երկու տարիներին նրանց մեկնելու մտադրություններին (տոկոսներով, ըստ աշխատավարձի մակարդակի)

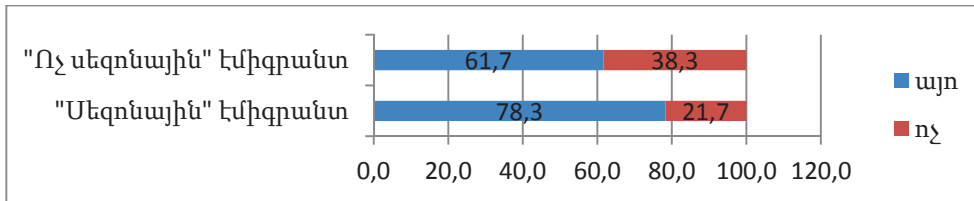
Համաձայն նկար 9-ի աշխատողների աշխատավարձի մակարդակի ավելացմանը զուգընթաց նրանց՝ մեկնելու մտադրություններն ավելանում են: Ավելին, ավելանում է նաև այդ մարդկանց մեջ «պոտենցիալ» էմիգրանտների տեսակարար կշիռը: Հետևաբար, այսպիսի օրինաչափությունը միանշանակորեն վկայում է, որ աշխատավարձի ավելացումը բավարար չէ երկիրը չլքելու մտադրության առումով:

Հաշվի առնելով, որ «վերադարձած» էմիգրանտները արտերկրում իրենց վաստակած գումարները գլխավորապես ուղղել են հայրենիքում կենցաղային ծախսերին, պարզ է դառնում, որ այդ մարդիկ հիմնականում հակված են եղել մեկնելու հենց այդ նպատակով՝ կարճաժամկետ: Ուստի, մեր հետազոտության շրջանակներում «վերադարձած» էմիգրանտների խմբում առանձնացրել ենք «սեզոնային էմիգրանտ» կատեգորիան: «Սեզոնային» էմիգրանտ է համարվում այն անձը, ով երկու և/կամ ավելի անգամ եղել է արտերկրում երեք և ավելի ամիս տևողությամբ:

Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ «վերադարձածների» մոտ 40 %-ը երկու և ավելի անգամ է մեկնել առնվազն երեք ամիս ժամկետով, այսինքն՝ «վերադարձածների» մոտ 40%-ը «սեզոնային» էմիգրանտ է: Նկար 10-ը ցույց է տալիս առհասարակ մեկնելու մտադրությունները «սեզոնային» և «ոչ սեզոնային» էմիգրանտների խմբերում:

Նկար 10

Հայաստանից գաղթելու մտադրությունները վերադարձածների խմբում՝ ըստ «սեզոնային» և «ոչ սեզոնային» էմիգրանտների խմբերի (տոտոսներով, ըստ խմբերի)

Այսինքն, մոտ 1/4-ով պակաս են «ոչ սեզոնային» էմիգրանտների՝ կրկին մեկնելու մտադրություններն ի տարբերություն «սեզոնային» էմիգրանտների:

Այսպիսով, հետազոտության շրջանակներում պարզվեց, որ թե՛ «չմեկնածների», թե՛ մեկնածների խմբերում զգալի է արտագաղթելու ցանկություն ունեցող մեր հայրենակիցների թվաքանակը: Ավելին, տարիքը, կրթության մակարդակը, զբաղվածությունը և եկամտի չափը նշանակալի ազդեցություն չունեին մեկնելու մտադրության վրա: Հետազոտության ընթացքում նաև պարզվեց, որ չնայած «վերադարձած» էմիգրանտների խմբում զգալի մաս են կազմում միջինից բարձր տարիքային խմբում գտնվող և «սեզոնային» էմիգրանտ հանդիսացող տղամարդիկ, պակաս չեն նաև երիտասարդ կանանց և բարձրագույն կրթամակարդակ ունեցողների արտագաղթելու մտադրվածությունները: Մյուս կողմից, «չմեկնածների» խմբում մեկնելու մտադրվածություն են հայտնում հիմնականում երիտասարդները՝ կրկին անկախ տարիքային խմբից, աշխատավարձից և աշխատելու փաստից: Սակայն այս եզրակացությունները բավականաչափ հիմնավոր դարձնելու նպատակով անհրաժեշտ է պարզել դրանց վիճակագրական նշանակալիությունը: Ուստի մեր կողմից իրականացվել են որոշ վարկածների ստուգումներ՝ սահմանային ազդեցությունը գնահատող Probit ռեգրեսիոն մոդելի միջոցով:

Հիպոթեզ 1. «Չմեկնածների» խմբի անդամների սեռը նշանակալի ազդեցություն չի թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Հիպոթեզը ստուգելու նպատակով իրականացրել ենք վերլուծություն Probit ռեգրեսիոն մոդելի միջոցով: Իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսանում մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ սեռը: Գնահատել ենք մեկնելու մտադրության փոփոխության հավանականությունը ըստ սեռի փոփոխման: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի է՝ $z=4.38$: 0-ն համապատասխանում է կանանց, 1-ը՝ տղամարդկանց¹: $dF/dx=0,0863091$ նշանակում է անցում կատարելով կանանցից տղամարդկանց, մեկնելու ցանկությունը մեծանում է 8.6%-ով: Այսինքն՝ սահմանային ազդեցությունը ցույց է

¹ Հ. Սարգսյան, Զ. Անտոնյան, Կ. Խաչատրյան, «Միգրացիա. միտումներ, հետևանքներ» հետազոտական աշխատանք, Երևան, Հեղ. հրատ., 2013 (հետագայում «Միգրացիա. միտումներ...»):

տալիս մեկնելու մտադրության փոփոխման հավանականությունը: Դրական ազդեցությունը նշանակում է, որ ի տարբերություն կանանց, տղամարդկանց մեկնելու ցանկությունն ավելին է:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը ժխտվել է, քանի որ սեռը մեկնելու մտադրության վրա իրականում ազդեցություն ունի: «Չմեկնածների» խմբում տղամարդիկ առավել հակված են մեկնելու, քան կանայք:

«Չմեկնածների» խմբում գերակշիռ մասը կազմում են երիտասարդները, որոնց արտագաղթելու ցանկության հիմքում ընկած են արտերկրում նախ կայուն աշխատանք, աշխատավարձ, ապա նաև որակյալ կյանք ունենալու մղումները: Այսինքն, նրանց մեկնելու մտադրությունների հիմքում ընկած են երկարաժամկետ պլանավորումները, նպատակները: Իսկ մեկնելու մտադրություն ունեն գլխավորապես տղամարդիկ:

Հիպոթեզ 2. «Չմեկնածների» խմբում աշխատանք ունենալու փաստը նշանակալի ազդեցություն չի թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Probit ռեգրեսիոն մոդելում իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ աշխատանքի գոյությունը: Գնահատել ենք մեկնելու մտադրության փոփոխության հավանականությունը ըստ աշխատանք ունենալու: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի չէ՝ $z = -0.98$, $dF/dx = -0.0548483$:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը հաստատվել է. **աշխատանքի գոյության ազդեցությունը մեկնելու մտադրության վրա նշանակալի ազդեցություն չունի: Մարդկանց արտագաղթման որոշման հիմքում ընկած են այլ պատճառներ, քան աշխատանքի բացակայությունը:**

Հիպոթեզ 3. «Չմեկնածների» խմբի անդամների եկամուտները նշանակալի ազդեցություն չեն թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Այս դեպքում Probit անալիզի համատեքստում իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ սեփական եկամտի փոփոխությունը: Սեփական եկամուտը գնահատելու համար օգտագործել ենք աշխատավարձի մակարդակը:

Գնահատել ենք մեկնելու մտադրության փոփոխության հավանականությունը ըստ աշխատավարձի փոփոխման: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի է՝ $z = 2.09$: $dF/dx = 0.0001061$ նշանակում է, որ աշխատավարձի 1%-ով ավելացմանը զուգընթաց մեկնելու ցանկությունը մեծանում է 0,01%-ով: Այսինքն՝ սահմանային ազդեցությունը դրական է, ինչը նշանակում է, որ մեկնելու դրական մտադրության փոփոխման հավանականությունը եկամտի ավելացմանը զուգընթաց մեծանում է: Սակայն, թեև եկամտի ազդեցությունը նշանակալի է, սահմանային էֆեկտը՝ 0,01%-ը խիստ փոքր է:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը մասամբ է ժխտվել. եկամտի փոփոխությունը մարդկանց մեկնելու մտադրության վրա ունի ազդեցություն, սակայն, այդպիսի ազդեցության չափը շատ փոքր է:

«Չմեկնածների» խմբում մեկնելու մտադրության վրա իրականում եկամտի ազդեցությունը նշանակալի է՝ մարդկանց մեկնելու ցանկություններն այս խմբում հակված են ավելանալու եկամտի ավելացմանը զուգընթաց: Սակայն այդ ազդեցությունը այնքան էլ մեծ չէ: Դա նշանակում է, որ արտագաղթելու որոշման հիմքում ընկած են այլ պատճառներ, քան մարդկանց եկամուտներն են:

Հիպոթեզ 4. «Չմեկնածների» խմբի անդամների կրթության մակարդակը նշանակալի ազդեցություն չի թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Probit ռեգրեսիոն մոդելում իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ կրթության մակարդակը: Իբրև կրթության մակարդակի չափիչ մեր կողմից ընտրվել է կրթության մեջ մարդկանց ներգրավվածությունը՝ ըստ տարիների: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի չէ՝ $z=0.7$, $dF/dx=0,0074486$:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը հաստատվել է. մարդկանց կրթության մակարդակը մեկնելու մտադրության վրա նշանակալի ազդեցություն չունի: Թե՛ բարձրագույն, թե՛ միջին կրթություն ունեցողները հավասարապես ցանկություն են արտահայտում արտագաղթելու: Մարդկանց արտագաղթման որոշման հիմքում ընկած են այլ պատճառներ, քան կրթվածության աստիճանը: Հետևաբար, երիտասարդների՝ կրթության նպատակով մեկնման հիմքում առավելապես ընկած է ոչ թե կրթության հանդեպ առանձնահատուկ պահանջարկը, որը չի բավարարվում տեղական կրթության առաջարկով, այլ կրթությունը շարունակելու/լրացնելու մտադրությունը դառնում է միջոց՝ արտագաղթելու նպատակի համար:

Հիպոթեզ 5. «Վերադարձած» էմիգրանտների խմբի անդամների սեռը նշանակալի ազդեցություն չի թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Probit ռեգրեսիոն մոդելում իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ սեռը: Մենք գնահատել ենք մեկնելու մտադրության փոփոխության հավանականությունը ըստ սեռի փոփոխման: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի է՝ $z=-2.53$: 0-ն համապատասխանում է կանանց, 1-ը՝ տղամարդկանց: $dF/dx=-0.0391048$ նշանակում է անցում կատարելով կանանցից տղամարդկանց, մեկնելու ցանկությունը փոքրանում է 3.9%-ով: Այսինքն՝ սահմանային ազդեցությունը ցույց է տվել մեկնելու մտադրության փոփոխման հավանականությունը: Բացասական ազդեցությունը նշանակում է, որ ի տարբերություն տղամարդկանց, այս խմբում կանանց մեկնելու ցանկությունը ավելին է:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը ժխտվել է, քանի որ սեռը մեկնելու մտադրության վրա իրականում ազդեցություն ունի: «Վերադարձած» էմիգրանտների խմբում կանայք առավել հակված են մեկնելու, քան տղամարդիկ:

«Վերադարձած» էմիգրանտների խմբում գերակշիռ մասը կազմում են բարձր տարիքային խմբի անդամները: Նրանց մի մասն էլ «սեզոնային» էմիգրանտներ են: Սակայն այս խմբում փոխվում է «պոտենցիալ» էմիգրանտների նկարագիրը.

որանք առավելապես կանայք են: Նրանց մեկնելու մտադրությունների հիմքում ընկած են նախ ընտանիքի վերամիավորման, ապա արտերկրում կայուն և բարձր վարձատրությամբ աշխատանք գտնելու հնարավորությունները: Հայտնի է նաև, որ 1990-ականների արտագաղթի և պատերազմի գործոններով պայմանավորված մեր երկրի դեմոգրաֆիական կառուցվածքը էապես փոխվել է: Այսօր, հասարակության մեջ մեծ թիվ են կազմում միջին և միջինից բարձր տարիքային խմբում գտնվող միայնակ կանայք, որոնք նույնպես պոտենցիալ էմիգրանտներ են:

Հիպոթեզ 6. «Վերադարձած» էմիգրանտների խմբի անդամների աշխատանք ունենալու փաստը նշանակալի ազդեցություն չի թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Probit ռեգրեսիոն մոդելում իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ աշխատանքի գոյությունը: Մենք գնահատել ենք մեկնելու մտադրության փոփոխության հավանականությունը ըստ աշխատանք ունենալու: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի է՝ $z=-8.82$; $dF/dx=-0.6560049$: Դա նշանակում է, որ աշխատանք ունենալու պարագայում այս խմբի մեկնելու մտադրություն ունեցող անդամների 65,6%-ը հակված է փոխելու իր դիրքորոշումը՝ չմեկնելու:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը ժխտվել է. աշխատանքի առկայությունը մեկնելու մտադրության վրա նշանակալի ազդեցություն ունի: Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ «վերադարձած» էմիգրանտների շրջանում հիմնականում մարդիկ նախընտրում են կրկին մեկնել աշխատանքի բացակայության պատճառով: Դրանք գլխավորապես միջին և միջինից բարձր տարիքային խմբում գտնվող տղամարդիկ են, հիմնականում «սեզոնային» էմիգրանտներ: Ուստի, աշխատանքի առկայության դեպքում այդ մարդկանց համար Հայաստանում մնալը և աշխատելը նախապատվելի է արտերկիր մեկնելու համեմատ: Պատճառն այն է, որ այս խմբի մարդիկ, ի տարբերություն «չմեկնածների», արդեն տեղյակ են մեկնելու և արտերկրում աշխատելու պարագայում առկա դժվարություններին, որոնք ի հայտ են գալիս հարմարվելու, տրանսպորտային ծախսերի, ինչպես նաև ընտանիքից բաժանվելու պարագայում և այլն, իսկ չմեկնածների խմբի անդամների համար արտերկիր մեկնելու որոշման հիմքում աշխատանքի առկայությունը հիմնական նշանակալի դերակատարությունը չունի: Մյուս կողմից, վերադարձածների մեջ հատկանշական է կանանց դերակատարությունը, որոնց մեջ մեծ է բարձրագույն կրթության առկայությունը: Այդ կանայք խիստ հակված են արտագաղթելու: «Վերադարձած» էմիգրանտների խմբի հետազոտման արդյունքում ուշագրավ էր նաև այն արդյունքը, ըստ որի բարձր կրթամակարդակ և աշխատանքային հմտություններ ունեցողները Հայաստանում աշխատելով աշխատավարձի ավելացմանը զուգընթաց առավելապես դրսևորում են արտագաղթելու վարքագիծ: Դրա պատճառն այն է, որ նրանց աշխատանքային որակավորումը նրանց հուշում է, որ արտերկրում կարող են ունենալ առավել բարեկեցիկ և երկարաժամկետ գրավիչ կյանք:

Հիպոթեզ 7. «Վերադարձած» էմիգրանտների եկամուտները նշանակալի ազդեցություն չեն թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Այս դեպքում Probit անալիզի համատեքստում իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ ընտանիքի եկամտի փոփոխությունը:

Մեր կողմից գնահատվել է մեկնելու մտադրության փոփոխության հավանականությունը ըստ եկամտի փոփոխման: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի է՝ $z=-6,29$; $dF/dx=-0.0003323$ նշանակում է, որ տնային տնտեսության եկամտի 1%-ով ավելացմանը զուգընթաց մեկնելու ցանկությունը նվազում է 0,033%-ով: Այսինքն՝ սահմանային ազդեցությունը բացասական է, ինչը նշանակում է, որ մեկնելու մտադրության հավանականությունը նվազում է տնային տնտեսության եկամտի ավելացմանը զուգընթաց: Սակայն, թեև եկամտի ազդեցությունը նշանակալի է, սահմանային էֆեկտը՝ 0,033%-ը խիստ փոքր է:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը մասամբ է ժխտվել. եկամտի փոփոխությունը մարդկանց մեկնելու մտադրության վրա ունի ազդեցություն, սակայն, այդպիսի ազդեցության չափը շատ փոքր է:

«Պոտենցիալ» էմիգրանտների խմբում մեկնելու մտադրության վրա իրականում տնային տնտեսության եկամտի ազդեցությունը նշանակալի է, այսինքն՝ մարդկանց մեկնելու ցանկությունները այս խմբում հակված են նվազելու ընտանիքի եկամտի ավելացմանը զուգընթաց: Սակայն այդ ազդեցությունն այնքան էլ մեծ չէ: Դա նշանակում է, որ արտագաղթելու որոշման հիմքում ընկած են այլ պատճառներ, քան մարդկանց ընտանիքի եկամուտներն են:

Հիպոթեզ 8. «Վերադարձած» էմիգրանտների անդամների կրթության մակարդակը նշանակալի ազդեցություն չի թողնում Հայաստանից արտագաղթելու մտադրության վրա:

Հիպոթեզը ստուգելու համար իրականացրել ենք Probit ռեգրեսիոն մոդելի միջոցով վերլուծություն: Իբրև կախյալ փոփոխական է հանդիսացել մեկնելու մտադրությունը, իսկ անկախ փոփոխական՝ կրթության մակարդակը: Իբրև կրթության մակարդակի չափիչ մեր կողմից ընտրվել է կրթության մեջ մարդկանց ներգրավվածությունը՝ ըստ տարիների: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այդ գործոնների միջև կապը նշանակալի է՝ $z=-0,9$; $dF/dx=-0,0086374$:

Այսպիսով, մեր հիպոթեզը հաստատվել է. **մարդկանց կրթության մակարդակը մեկնելու մտադրության վրա նշանակալի ազդեցություն չունի: Թե՛ բարձրագույն, թե՛ միջին կրթություն ունեցողները հավասարապես ցանկություն են արտահայտում արտագաղթելու: Մարդկանց արտագաղթման որոշման հիմքում ընկած են այլ պատճառներ, քան կրթվածության աստիճանը:**

Այսպիսով, ամփոփելով մեր հիպոթեզերի արդյունքները, կարող ենք եզրակացնել, որ ներկայումս արտագաղթը իր որակական և քանակական բնութագրմամբ ստանում է միանգամայն նոր տեսք: Այսպես, միգրացիայի հակված են առավելապես երիտասարդները և միջին տարիքի կանայք: Մյուս կողմից, մեկնելու

պատճառները սոսկ աշխատանքի բացակայությունից տեղափոխվում են դեպի երկարաժամկետ պլանավորում, կյանքի որակի բարձրացում:

Դա նշանակում է, որ մեր երկրում ապագայում գնալով նվազելու է ծնելիության մակարդակի աճի տեպը, և պահպանվելու է հասարակության միջին տարիքի բարձրացման միտումը: Իսկ այսպիսի երևույթը էապես նվազեցնելու է երկրում իրականացվող բոլոր տնտեսական բարեփոխումների արդյունավետությունը՝ բիզնես միջավայրի բարելավման, կենսաթոշակային կուտակային համակարգի ներդրման, ապահովագրական ոլորտի զարգացման և այլն: Մյուս կողմից, այս երևույթը ավելացնելու է անվտանգությանն առնչվող հիմնախնդիրները: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջանում իրականացնել երևույթի խորքային պատճառների վերլուծություն, ինչպես նաև միջոցառումներ ձեռնարկել դրա շուտափույթ կանխարգելման ուղղությամբ:

Որակական հետազոտության կիրառման միջոցով փորձ ենք կատարել պարզել արտագաղթի հիմնական պատճառները: Այդ նպատակով իրականացրել ենք ֆոկլուս խմբեր հետազոտության մեջ ներառված տարբեր խմբերի հետ (պոտենցիալ և վերադարձած էմիգրանտների խմբեր), դեմ առ դեմ հարցազրույցներ այդ խմբերի անդամների հետ՝ ըստ սեռի, տարիքի, կրթության մակարդակի, եկամտի և սպառման չափի¹: Հիմք ընդունելով բացահայտված էմիգրացիոն միտումներն ու դրանց պատճառները՝ փորձենք առաջարկներ ներկայացնել ՀՀ արտագաղթի ծավալների կրճատման ուղղությամբ, ինչն ուղղակիորեն կնպաստի նաև երկրում դեմոգրաֆիական (ժողովրդագրական) պատկերի բարելավմանը:

Նախ, պետության վարած քաղաքականությունը պետք է ելնի այն իրողությունից, որ արտագաղթել ցանկացողները ներկայումս շարժվում են երկարաժամկետ պլանավորմամբ: Սա նշանակում է, որ առավելապես պետք է ուշադրություն դարձվի բնակչության կողմից պետության նկատմամբ վստահության բարձրացման խնդիրներին: Ակներև է մի բան, որ չնայած վերջին տարիներին պետության կողմից իրականացվել են և շարունակում են իրականացվել բարեփոխումներ հասարակական-տնտեսական տարաբնույթ ոլորտներում (հարկային վարչարարություն, գործարար միջավայրի բարելավում, դատաիրավական համակարգ, խոսքի ազատություն, պետական կառավարման թափանցիկություն և այլն), այնուամենայնիվ այս բարեփոխումները դանդաղ են ընթանում, ինչը հիասթափություն է առաջացնում բնակչության լայն շերտերի՝ հատկապես երիտասարդների շրջանում: Հետազոտության շրջանակներում կազմակերպված ֆոկլուսային խմբերի քննարկումները դրա վառ ապացույցն է: Հատկապես երիտասարդները որպես արտագաղթման հիմնական դրդապատճառ մատնանշում են հեռանկարի բացակայությունն ու վաղվա օրվա անորոշությունը: **Ուստի պետական քաղաքականությունը, նրա գերակայություններն ու հիմնական նպատակները պետք է առաջին հերթին հասանելի ու հասկանալի լինեն բնակչության համար:** Բացի այդ պետք է ներկայացվեն հստակ տեսլականներ ու ամենօրյա աշխատանքով ապացուցվի այդ տեսլականների կենսունակությունը: Այս առումով խիստ կարևոր է բնակչության լայն զանգվածներին իրազեկել իրականացվող ծրագրերի մասին, բացատրել դրանց կարևորությունն ու մատնանշել այդ ծրագրերից ակնկալվող

¹ Ֆոկլուս խմբերի, հարցումների արդյունքներին մանրամասն կարելի է ծանոթանալ «Միգրացիա. միտումներ...» հետազոտական աշխատանքում, էջ 55-58:

արդյունքները: Սա անկասկած բնակչության մոտ լրացուցիչ հավատ և վստահություն կներշնչի վաղվա օրվա նկատմամբ: Այնուամենայնիվ պետք է այնպես անել, որպեսզի հասարակությունը ոչ թե լինի իրականացվող ծրագրերի «հանդիսատեսը», այլև ակտիվորեն ներգրավված լինի դրանց իրականացման գործին: Հասարակության մտածելակերպի մեջ պետք է արմատավորվի սեփական երկրի նկատմամբ պատասխանատվության և պահանջատիրության գաղափարը:

Մյուս կարևոր խնդիրը **բնակչության զբաղվածության ապահովումն է**: Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ աշխատաշուկայի խնդիրները ուղղակիորեն ազդում են միգրացիոն տրամադրվածության վրա: Ֆոկուսային խմբերում քըննարկումները հաստատեցին դրանք: Վերադարձած էմիգրանտները երկրից մեկնելու կարևորագույն դրդապատճառ էին մատնանշում հենց աշխատատեղերի բացակայությունը: Երիտասարդների տարիքային խմբում կատարած մեր վերլուծությունը ցույց տվեց, որ մեկնելու խիստ հակվածություն ունեցող երիտասարդների ճնշող մեծամասնությունը բնական և ճշգրիտ գիտությունների (նաև առողջապահության) ներկայացուցիչներ են: Սա բնականաբար պայմանավորված է աշխատաշուկայի խնդիրներով՝ տվյալ մասնագիտությունների գծով աշխատատեղերի բացակայությամբ: Այս մասնագիտությամբ մարդիկ հիմնականում հակված չեն իրենց մասնագիտությունից տարբեր աշխատանքային գործունեությամբ զբաղվել և ՀՀ բախվելով իրենց մասնագիտությամբ աշխատելու անհնարինությունը՝ նրանք բռնում են արտագաղթի ճանապարհը: Աշխատաշուկայում բացի աշխատատեղերի բացակայության խնդրից ևս մի խնդիր կա: Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հատկապես **միջին և բարձր կրթամակարդակ և մեկնելու ցանկություն ունեցող անձանց մոտ կա անբավարարվածության զգացում**: Այսինքն՝ չնայած որ անձը ապահովված է աշխատանքով, բայց և այնպես նա ցանկանում է մեկնել, քանի որ կատարում է իր որակավորումից ցածր որակավորում պահանջող աշխատանք:

Փաստորեն՝ պետությունը այս առումով երկու խնդիր պետք է հոգա. **բարենպաստ գործարար միջավայրի ստեղծում, որի շնորհիվ, նախ, կավելանան աշխատատեղերը և երկրորդ, կապահովվի աշխատատեղերի և աշխատողների որակավորումների համապատասխանությունը**: Աշխատատեղերի ավելացումը ենթադրում է սպառման շուկաների ընդլայնում, իսկ դա հնարավոր է ինտեգրացիոն գործընթացների ակտիվացմամբ:

Խիստ կարևոր է նաև **բուհ – աշխատաշուկա կապի ապահովման խնդիրը**: Որպեսզի հասկանանք, թե ինչ մեթոդներով է հնարավոր դա իրագործել, վերադառնանք հետազոտության արդյունքներին: Այն ցույց է տվել, որ մեր երիտասարդների մոտ գլխավոր խնդիր է անձնական ցածր մոտիվացիան. «լավ կրթություն-լավ աշխատանք-բարեկեցիկ կյանք» արժեքային շղթայում (value-chain), շղթայի յուրաքանչյուր հանգույցում ցածր արժեքների պատճառով: Ուստի, ուսանողի համար կրթության գործընթացը որոշ առումով ինքնանպատակ է դառնում, քանի որ չի երաշխավորվում հաջորդ փուլ նրա նպատակային անցումը: *Մեծ է ճեղքվածքը աշխատանքի շուկայի և կրթության միջև: Գործատուն չի հստակեցնում իր պահանջները կրթության ոլորտից, իսկ կրթության ոլորտն էլ չի գործում թիրախային քաղաքականությամբ: Ուրեմն, մոտիվացիայի բարձրացման տեսանկյունից խիստ նպատակահարմար է, որ նվազի բուհի և աշխատաշուկայի միջև ճեղքվածքը:*

Կրթական հաստատությունները իրենց ռազմավարության հիմքում պետք է դնեն ուսանողի և աշխատաշուկայի փոխգործակցության մեխանիզմները: Այդ նպատակով նրանք պետք է ձեռնամուխ լինեն ուսումնական համագործակցային ծրագրերի ներդրմանը, որոնք կկառուցվեն աշխատաշուկայի (բիզնեսի, տարբեր պետական ինստիտուցիոնալ կառույցների) հետ համատեղ: Գործնականում դա կարող է արտահայտվել այսպես. ուսումնառության գործընթացում ուսանողները իրենց դասընթացների մի մասը անց են կացնում այդպիսի հաստատություններում՝ կոնկրետ խնդիրների ուղղությամբ աշխատելով: Դրանք անկասկած արդյունավետ կարող են լինել թե՛ կրթության որակի բարձրացման, թե՛ ուսանողների և դասախոսների մոտիվացիայի ավելացման տեսանկյունից: *Այսպիսի համալիր միջոցառումների իրականացումը պետք է ուղեկցվի պետության կողմից նպատակային ոլորտների հետ համատեղ աջակցող քաղաքականության իրագործմամբ, արդյունքում ուսանողները հեշտորեն աշխատանք կգտնեն այդ կառույցներում:* Այստեղ հատկապես կարևոր է նաև պետության՝ որպես կրթության ոլորտի կարգավորիչի ակտիվ դերակատարումը: **Անհրաժեշտ ենք համարում կրթության ֆինանսավորումն ապահովել ոչ միայն բյուջետային միջոցներից հատկացումների ավելացման հաշվին, այլև պետության կողմից բարեգործական հիմնադրամների և գործատուների կրթահամակարգ մուտքի խրախուսման ու համակարգման միջոցով:** Այս տեսակի ծրագրերի հաջողության պարագայում սրանք կդառնան զանգվածային և կնպաստեն ակադեմիական միջավայրում արժեհամակարգերի վերափոխմանը՝ նվազեցնելով երիտասարդների արտագաղթի միտումները:

Այսպիսով՝ հետազոտության արդյունքներից կարող ենք եզրակացնել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում արտագաղթի ծավալների կրճատման իմաստով կառավարությունը առաջնային ուշադրություն պետք է դարձնի հետևյալ խնդիրներին.

1. *Իրականացվող պետական քաղաքականությունը պետք է հնարավորինս հասանելի ու հասկանալի դարձնի բնակչության համար:*
2. *Բարենպաստ գործարար միջավայր ստեղծի, որի միջոցով պետք է խրախուսվի աշխատատեղերի ավելացումը և ապահովվի աշխատատեղերի և աշխատողների որակավորումների համապատասխանությունը:*
3. *Աշխատանքի շուկայի և կրթության միջև ճեղքվածքի կրճատման համար ստեղծել բուհ – աշխատաշուկա կապի արդյունավետ փոխգործակցում:*

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննարկվել են ՀՀ արտագաղթի ժամանակակից միտումները, փորձ է կատարվել գնահատել առաջիկա երկու տարիների ընթացքում մեկնել ցանկացող պոտենցիալ էմիգրանտների նկարագիրը, նրանց մեկնելու որոշման հիմքում ընկած պատճառները: Արդյունքների հիման վրա կատարվել են գործում առաջարկներ միգրացիայի միտումների կանխարգելման ուղղությամբ:

АННОТАЦИЯ**ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գ. Լ., ԱՆՏՈՆՅԱՆ Կ. Ա., ԽԱՇԱՏՐՅԱՆ Կ. Գ. – ԲԱԿՏՐՈՆԱԿԱՆ ԱՆԱԼԻԶ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆՈՒ ՏՐԱՆՍԿԼՈՆՈՒՄԻ ՆԱՍԵԼԵՆԻԱ ԲԱ**

В статье обсуждаются современные тенденции миграции в РА, сделана попытка получить описание потенциального эмигранта, намеревающегося выехать из страны в течение последующих двух лет, а также выявить причины, стоящие за этим решением. На основе полученных результатов выдвинуты предложения, направленные на предотвращение миграционных тенденций в РА.

SUMMARY**SARGSYAN H.L., ANTONYAN K.A., KHACHATRYAN K.G. – FACTOR ANALYSIS OF MIGRATION PROPENSITY OF RA POPULATION**

The article discusses contemporary migration trends of RA estimates, the typical potential emigrant as well as the reasons behind his decision, suggesting certain policy to prevent the migration trends.